

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd el-Meşkûr), Tahran 1963, s. 15; Nebbahtî, *Fıraku's-Şi'a*, s. 15-16; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), tür.yer.; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), tür.yer.; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 120-121; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 735-736; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, İstanbul 1996, s. 198, 202.

MUSTAFA ÖZ

SÂBIK ve LÂHİK

(السابق واللاحق)

Aynı muhaddisten hadis rivayet eden iki râvinin ölüm tarihleri arasında uzun bir zaman diliminin bulunmasını ifade eden hadis terimi.

Sözlükte *sâbık* “önce geçen, önce olan, önde giden”, *lâhik* “sonradan gelip önde gidene yetişen” demektir. Bu iki kelime ilk defa Hatîb el-Bağdâdî tarafından bir hadis terimi olarak “aynı tabakadan olmadıkları halde aynı kişiden hadis nakleden iki râvî” anlamında kullanılmıştır. Bu iki râviden önce ölene *sâbık*, sonra ölene *lâhik* denir. *Sâbık* ve *lâhik* esaslarını belirleyen Hatîb el-Bağdâdî iki râvinin vefat tarihleri arasında en az altmış yıllık bir zaman farkının bulunması gerektiğini söylemiş, bunu da insanı olunun ortalamaya ömrünün altmış yıl olduğu (*Müsned*, II, 320, 405; Tirmizî, “Zühd”, 23) anlayışına dayandırmıştır. *Sâbık* ve *lâhik* durumunun gerçekleşebilmesi için *sâbık* olan râvinin rivayette bulunduğu hocadan büyük olması, o hocanın da rivayet tarihinden sonra uzun bir süre daha yaşaması, bu süre zarfında ve özellikle hayatının sonlarına doğru kendisinden başka râvilerin rivayette bulunması, bunların da oldukça uzun bir süre yaşamış olması gerekir.

Kaynaklarda *sâbık* ve *lâhik* birçok örneği zikredilmiştir. İbn Şihâb ez-Zührî ile (ö. 124/742) Ahmed b. İsmâil es-Sehmî'nin (ö. 259/872) Mâlik b. Enes'ten (ö. 179/795) rivayeti bunlardan biridir. Zührî ile Sehmî'nin vefat tarihleri arasında 135 yıllık bir zaman dilimi mevcuttur. Aynı şekilde Vefid b. Müslim ile (ö. 195/810) Ahmed b. Süleyman el-Kindî (ö. 335/946) Hişâm b. Ammâr'dan (ö. 245/859) rivayette bulundukları halde bu iki muhaddisin vefat tarihleri arasında 140 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Buhârî ile (ö. 256/870) Ahmed b. Muhammed el-Haffâf'ın (ö. 393/1002) Muhammed b. İshak es-Serrâc'dan (ö. 313/925) rivayetleri de böyledir. Bu iki talebinin vefat tarihleri arasındaki zaman da 137 yıldır. *Sâbık* ve *lâhik* bilmenin hadis ilmi açısından önemli faydaları vardır.

Râvilerin hayatı, yaşadıkları dönem ve hocaları gibi hususların tesbitinde yardımcı olması yanında *sâbık* göre çok daha sonraki bir tarihte rivayette bulunan *lâhik*in senedinde inkırâ bulunacağına dair kuşku gidermesi, âlî ve nâzil isnadı bilmeye yardımcı olması, hocanın ilk râvisiyle son râvisinin bilinmesini sağlaması bu faydalardan bazılarıdır.

Hatîb el-Bağdâdî'nin bu konuya dair ilk eser olan *es-Sâbık ve'l-lâhik fî tebâ'udî mâ beyne vefâtî râviyeyn 'an şeyhin vâhid* adlı çalışmasının İrlanda'da mevcut tek yazma nüshası (Chester Beatty Library, nr. 3508) Arthur J. Arberry tarafından “Al-Khatib on Traditionists” başlıklı makalede tanıtılmış (*JQ*, XIV/1 [1970], s. 19-21), Muhammed b. Matar ez-Zehrânî eseri yüksek lisans tezi olarak tahkik edip yayımlamıştır (Riyad 1402/1982). Kendisinden rivayette bulunulan muhaddisler esas alınarak telif edilen eserde 230 muhaddis alfabetik biçimde sıralanmış olup bunlardan rivayette bulunan *sâbık* ve *lâhik* örneklerine genişçe yer verilmiştir. 561 rivayetin yer aldığı eserde 1352 râvi incelenmiş, *sâbık* ve *lâhik* râvilerden aralarında altmış yıl fark bulunanlar için sadece bir örnek verilmiş, altmış-yetmiş yıl arası için otuz sekiz, seksen-doksan arası için 159, 90-100 arası için 105, 100 yıldan çok fark bulunanlar için 170 örnek zikredilmiştir. *Sâbık* ve *lâhik* râvilerin vefat tarihleri arasında görülebilen en uzun zaman dilimi 152 yıldır. Eser zayıf râvilere yer vermesi, ayrıca mevzû rivayetlerden örnekler içermesi sebebiyle eleştirilmiştir. Zehebî'nin *et-Telviḥ bi-men sebeka ve laḥika* adlı eserinin ise günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 320, 405; Buhârî, “Rikâk”, 5; Hatîb el-Bağdâdî, *es-Sâbık ve'l-lâhik* (nşr. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî), Riyad 1402/1982, s. 47-50, 363, ayrıca bk. nesredenin girişi, s. 15-18; İbnü's-Salâh, ‘*Ulûmü'l-hadis*’ (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 317-318; Nevevî, *İrşâdû tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 207; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *İhtîşârü 'Ulûmi'l-hadis* (Ahmed M. Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haşiş* içinde), Kahire 1377/1958, s. 205; İrâkî, *Fetḥu'l-muḡis*, s. 385-386; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-naẓar fî tauzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 117-118; Şemseddin es-Seḥâvî, *Fetḥu'l-muḡis* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Kahire 1424/2003, IV, 193-198; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1409/1989, II, 262-264; Talât Koçyigit, *Hadis İstilahları*, Ankara 1980, s. 374-375; Munawar Ahmad Anees – Alla N. Athar, *Guide to Sira and Hadith Literature in Western Languages*, London-New York 1986, s. 271.

S. KEMAL SANDIKÇI

SABIR

(الصبر)

Sözlükte “engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak” anlamlarındaki *sabr* kelimesinin ahlâk terimi olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi mânâlara geldiği, karşının *ceza* (telâş, kaygı, yakınma) olduğu belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelimeler karşıt kavramlar şeklinde geçmektedir (İbrâhîm 14/21). Sabır akıl ve zekânın, *ceza* âcizliğin bir ifadesi sayılmıştır. Buna göre, düşünen bir kimse haramlardan sakınma konusunda gösterilen sabrın Allah'ın azabına sabretmekten daha kolay olduğunu bilir. Sabır “nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyetle bulunmama” şeklinde de tarif edilmiştir. Gazâlî sabrı “din duygusunun nefsanî arzu ve tutkuların baskısına karşı direnç göstermesi” diye tanımlar (*İhyâ*, IV, 63). Bu tanım sonraki kaynaklarda da tekrar edilmiştir (meselâ bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 16).

Sabır kelimesi Kur'an-ı Kerim'de beş âyette geçer, ayrıca 100'e yakın âyette aynı kökten çeşitli isim ve fiiller yer alır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, “şbr” md.). Bu âyetlerde genellikle sabrın önemi üzerinde durulmakta, sabırlı davrananlar yüceltilmekte ve onlara verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır. Kur'an'da bildirildiğine göre Allah insanları korku, açlık, yoksulluk, yakınların ölümü, ürün kaybı gibi musibetlerle imtihan eder. Bu musibetleri sabırla karşılayanların ve Allah'a teslimiyet gösterenlerin rablerinin lutfuna, rahmetine ve ebedî kurtuluşa erecekleri müjdelendir (el-Bakara 2/155-157; ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/142; Muhammed 47/31). Sabretmek bu erdemle sahip olanlar için çok hayırlı bir davranıştır (en-Nahl 16/126). Sabır dini tebliğde azim ve sebat gösteren peygamberlerin niteliklerindendir (el-Ahkâf 46/35). Bir kimsenin kendisine kötülük edenleri âdil bir şekilde cezalandırması haktır, ancak sabır göstermesi daha hayırlıdır. Sabretmek gerekir, bu da ancak Allah'ın ihsanı sayesinde olur (en-Nahl 16/126-127). Allah, putperest düşmanlarının aşağılayıcı davranışlarına katlanan müslümanları sabretmelerinin mükâfatı olarak ebedî kurtuluşa ulaştıracağını bildirmiştir (el-Mü'minûn 23/110-111). Kendilerine kötülük yapanlara sabırla muamele edip kötülüğe kötülükle kar-

şılık vermeyenlere düşmanlarının hile ve tuzakları asla zarar vermeyecektir (Âl-i İmrân 3/120). Özellikle savaş durumunda sabır gösterip disiplinli davranan müslümanları Allah melekleriyle destekleyeceğini vad etmiştir (Âl-i İmrân 3/125). İyilik yolunu seçip kötülükleri güzellikle karşılamaya çalışanlar, böylece düşmanlıkları dostluğa çevirenler, bunu ancak sabırlı davranışları ve erdemlerde büyük pay sahibi olmalarıyla başarabilir (Fussilet 41/34-35). Hz. Lokmân'ın oğluna verdiği öğütlerden biri de şudur: "Namazı özenle kıl, iyi olmanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar kararlılık gerektiren işlerdir" (Lokmân 31/17). Kur'an hayatta insanın başına gelen musibetlerin bir imtihan olduğunu, bu imtihanı sabırlı olanların kazanacağını bildirir (el-Furkân 25/20). Bu sebeple müslümanlar Allah'tan sabır dilemeli (el-Bakara 2/250; el-A'râf 7/126) ve kendileri sabırlı davrandığı gibi birbirlerine de sabrı tavsiye etmelidir (el-Beled 90/17; el-Asr 103/3). Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sabredenlerle beraber olduğu (el-Bakara 2/153, 249; el-Enfâl 8/46, 66), onları sevdiği (Âl-i İmrân 3/146), sabır ve takvâlarıyla güzel davranışlarda bulunanların ecirlerinin asla zayıf edilmeyeceği (Hûd 11/115; Yûsuf 12/90), onlara kat kat mükâfat verileceği (en-Nahl 16/96; ayrıca bk. en-Nisâ 4/25), sırf Allah rızası için sabredenleri meleklerin tebrik edeceği (er-Ra'd 13/20-24) ifade edilmektedir.

Sabır konusu hadislerde de geniş olarak yer almaktadır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "şbr" md.). Bir hadiste sabrın kişiyi telâştan ve yanlış işler yapmaktan koruyucu özelliği, "Sabır ışıktır" sözünü ifade edilmiştir (Müslim, "Tahâret", 1; Tirmizî, "Da'âvât", 86). Hz. Peygamber, kendisinden sürekli yardım isteyenlere yardım ettikten sonra yine de istemeleri üzerine onlara afif olmalarını, müstağni davranmalarını ve sabırlı olmak için çaba göstermelerini öğütlemiştir; böyle yapmaları halinde Allah'ın kendilerine yardım edip ihtiyaçtan kurtaracağını bildirmiş, "Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi" buyurmuştur (Buhârî, "Zekât", 50; "Rikâk", 20; Müslim, "Zekât", 124). İbn Kayyim el-Cevziyye, Resûl-i Ekrem'in bu sözü ile, "Allahım! Eğer seni gücendirmemişsem sıkıntı çekmem önemli değil; ancak âfiyet vermen beni daha çok rahatlatır" anlamındaki sözünü (İbn Hişâm, II, 420) zikrettikten sonra bu ikisi arasında bir ilişki bulunmadığını belirtir. Zira sıkıntısız bir hayat güzeldir; fakat sıkıntı baş gösterdiğinde sabırlı ve güçlü olmak kişiyi başyana kavuşturarak rahatlatır ("Uddetü's-

şâbirin", s. 15). Çocuğunu kaybetmenin acısıyla ağlayan bir kadına Resûlullah'ın, "Allah'tan kork, sabırlı ol!" sözüne karşılık, "Benim derdimden sen ne anlarsın!" şeklinde tepki gösteren kadın, daha sonra kendisine nasihat edenin Resûlullah olduğunu öğrenince ondan özür dilemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, "Sabır ilk sarıntı sırasında gösterilen metanettir" buyurmuştur (Buhârî, "Cenâ'iz", 32, 42; Müslim, "Cenâ'iz", 14, 15). Diğer bir hadiste Resûl-i Ekrem sıkıntıya uğramanın istenen bir durum olmamakla birlikte böyle durumlar başa geldiğinde sabırlı olmayı öğütlemiştir (Buhârî, "Cihâd", 112; Müslim, "Cihâd", 20). Hz. Ali'nin, "Allahım! Senden sabır diliyorum" dediğini duyan Resûlullah, "Bu sözünle Allah'tan ağır bir imtihan istemiş oldun; O'ndan âfiyet dile!" buyurmuştur (Müsned, V, 231, 235; Tirmizî, "Da'âvât", 93).

Belâya sabretmenin mi yoksa nimete şükretmenin mi daha faziletli olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genellikle ulemâ şükürün sabırdan daha faziletli olduğunu kabul ederken mutasavvıfların çoğunluğu sabrı daha üstün görmüştür. Hücvîrî'nin kaydettiğine göre (*Keşfü'l-mahcûb*, I, 235) tasavvufun dayandığı sekiz temelden birinin sabır olduğunu söyleyen Cüneyd-i Bağdâdî her temel için bir peygamberi örnek gösterirken sabır için Hz. Eyyûb'u zikreder. Ebû Ali ed-Dekkâk'a göre sabır ilâhî takdire itiraz etmemektir; şikâyet etmemek şartıyla başa gelen sıkıntı ve üzüntüleri anlatmak sabra aykırı olmaz. Nitekim Eyyûb peygamber dertini anlatmakla yetinmiş (Sâd 38/41-44), fakat şikâyet etmemiştir (Kuşeyrî, II, 461). Sabrın hakikati kişinin -Hz. Eyyûb gibi- belâya nasıl girmişse öylece çıkmasıdır. Eyyûb sıkıntıya düştüğünde, "Başıma bir dert geldi, ama sen merhametlilerin en üstünüsün" demiş (el-Enbiyâ 21/83), "Bana merhamet et" dememiştir; böylece Allah'a yakarıken edebini korumuştur (a.g.e., II, 462).

Bazı âlimler sabırla şükürün eşit değerinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu hususu geniş biçimde ele alan Gazzâlî (*İhyâ*, IV, 135-141), "Şükür mü sabır mı daha faziletlidir?" sorusunu, "Su mu ekme ve suya ihtiyaç olan için suyun, ekmeğe ihtiyacı olan için ekmeğin daha değerli olduğunu ifade eder. Bu soruya karşılık Cüneyd-i Bağdâdî, "Zenginin övülmesi varlıktan, fakirin övülmesi yokluktan dolayı değildir; her ikisinde de övgüye layık olan varlığın ve yokluğun hakkını verebilmeleridir" demiştir (a.g.e., IV, 138). "Sabır imanın yarısıdır" meâlindeki hadisten hareketle (Hâkim, II,

446) imanın bu iki fazilettten oluştuğu belirtilmiştir. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd, imanın iki kısımdan oluştuğunu, yarısının sabır, yarısının şükür olduğunu söylemiştir (Gazzâlî, IV, 66; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 110). Ancak cana yahut mala gelen zarar karşısında tepkisiz kalmak doğru bir davranış değildir. Buna göre sabrın dinî hükmü, yani fazilet sayılıp sayılmaması katlanılan sıkıntının mahiyetine göre değişir. Meselâ haramlardan uzak durmada ve dinî görevlerin ifasında tahammül gösterme şeklindeki sabır farz; dinen mekruh olandan uzak durma şeklindeki sabır mendup; can, mal ve namusunun saldırıya uğraması karşısında, ayrıca gereksiz yere açlığa, susuzluğa katlanma anlamındaki sabır haram; bedenine zarar verecek derecedeki acılara katlanma şeklindeki sabır mekruh; dinen yapılmasında bir sakınca olmayan konularda sabır göstermek de mubahtır (Gazzâlî, IV, 69; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 30-31).

İbn Miskeveyh sıkıntılar karşısında sabırlı olmayı bir iyîlik olarak kabul eder (*Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 106). İbn Hazm, özellikle başkalarının yol açtığı sıkıntı ve üzüntüleri önemsemeyip kişinin kendi kusurlarını düzeltmekle meşgul olmasının gerekli olduğunu söylemekte, bu sıkıntılar karşısında gösterilecek üç farklı sabırdan bahsetmektedir. İlki güçlü olanlardan, ikincisi zayıf olan kimselerden, üçüncüsü güçte eşit düzeydekilerden gelebilecek sıkıntılara karşı gösterilen sabırdır. Bunlardan ilkinde sabretmek fazilet değil zavallılıktır; ikincisine sabretmek iyilik ve fazilettir. Üçüncüsüne gelince, eğer kötülük yapan kişi bunu bilmeden yapmışsa ona sabretmek bir olgunluk belirtisidir, eğer bileerek eziyet etmişse buna katlanmak bayağılıktır (*el-Ahlâk ve's-siyer*, s. 26-27). Üzücü olaylar karşısında telâşa kapılıp anormal davranışlarda bulunmak dinin de ahlâkın da yerdiği bir tutumdur. Zira sabır kendini kontrol etme, faydasız telâştan kurtulma ve sıkıntıyı aşmanın yolunu bulma imkânı verir (a.g.e., s. 86-87).

Râgib el-İsfahânî sabrın biri cismanî, diğeri ruhanî olmak üzere iki çeşidinden söz eder; bunların her birini adlandırmada ayrı kavramlar kullanır. Cismanî sabır bedeninin mâruz kaldığı zahmetli işlere ve acılara katlanmaktır ki bu tam olarak fazilet sayılmaz. Asıl fazilet ruhî sabır olup iki şekilde tezahür eder. İffet adı verilen birincisi insana zevk veren şeylerden yararlanmada aşırıktan sakınmak suretiyle gösterilen sabırdır. İkincisi, istenmeyen durumların başa gelmesi veya hoş giden

nimetlerden mahrum kalınması halinde sabırlı davranmaktır (*ez-Zerf'a*, s. 326-327). Râgıb el-İsfahânî'nin bu açıklamaları Gazzâlî tarafından *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'de hemen hemen aynen tekrar edilmiştir. Ancak Gazzâlî, başta tasavvuf olmak üzere döneminin zengin kültüründen yararlanarak ahlâkın diğer konularında olduğu gibi sabır konusunda da geniş bilgi vermiş, ince tahliller yapmıştır.

Kaynaklarda sabırla diğer faziletler arasındaki ilişki üzerinde de durulmuştur. Allah'ın isimlerinden birinin sabûr olduğu ve sabırla hilim (temkinli ve ağır başlı olma) arasında anlam yakınlığı bulunduğu belirtilir. Ancak hilimde sabırdan daha ileri bir tahammül ve hoşgörü mânası vardır. Hilim kavramının hoşgörü, af, sabır ve akıldan oluşan dört erdemi içerdiği belirtilir. Gazzâlî'nin bildirdiğine göre Süfyan es-Sevrî, Ebû Huzeyme el-Yerbûî ve Fudayl b. İyâz, bütün amellerin en faziletli-sinin öfkelenildiğinde hilim göstermek ve sıkıntılar karşısında sabırlı davranmak olduğunu söylemiştir (*İhyâ'*, III, 176). İbn Hazm'a göre hadislerde övülen "mudârâ" hilim ve sabırdan oluşur (*el-Ahlâk ve's-siyer*, s. 59; ayrıca bk. s. 17). Sabırla ilgisi bulunan diğer bir kavram rızâdır. Gazzâlî'ye göre meşakkatlere tahammülün farklı dereceleri vardır. Katlanmanın zor olduğu başlangıç derecesine tesabbur, katlanmanın kolaylaştığı orta derecesine sabır, nef-sânî arzuların tam olarak baskı altına alındığı en yüksek derecesine rızâ denir. Sabırın fazilet bakımından en alt derecesi, içinde bulunduğu güç durumdan memnun olmasa da şikâyet etmemek, bundan daha faziletlisi içinde bulunduğu duruma razı olmak, ondan da faziletlisi belâya şükretmektir (*İhyâ'*, IV, 68-69, 141).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 823-824; *Kâmus Tercümesi*, II, 458-459; *Müsned*, II, 232, 234, 283, 289; V, 231, 235; Buhârî, "Şavm", 2; Müslim, "Şıyâm", 164, 165; İbn Mâce, "Şıyâm", 44; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 420; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-'uḳalâ' ve nüzhetü'l-fuḳalâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 157-161; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 446; İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-ahlâk* (nşr. İbnü'l-Hatîb), Kahire 1398, s. 106; İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer*, Beyrut 1405/1985, s. 17, 26-27, 59, 86-87; Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 439, 453-462; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (trc. İsmâ'îl Abdülhâdî Kındil), Beyrut 1980, I, 235; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerf'a ilâ mekârimî's-şerf'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 326-327; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 176; IV, 60-80, 127-141; İbn Kayyim el-Cevziyye, *'Uddetü's-şâbirîn ve zaḥîretü's-şâkirîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 12-13, 15-16, 30-31, 110; Ch. Pellat, *Risâle fi'l-ḥilm 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1973, s. 16, 129.

MUSTAFA ÇAÇIRCI

SÂBÎ, Ebû İshak

(أبو إسحاق الصابي)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Hilâl b. İbrâhîm
b. Zehrûn es-Sâbî el-Harrânî
(ö. 384/994)

Sâbî inancına mensup
kâtip, risâle yazarı, şair ve tarihçi.

5 Ramazan 313 (24 Kasım 925) tarihinde Bağdat'ta doğdu. Ailesi aslen Harranlı olup babası başarılı bir tabipti. Tıp, matematik, geometri ve astronomiyle uğraşan ailenin diğer fertleri gibi İbrâhîm de başlangıçta tabip olmak üzere yetiştirildi ve Bağdat Hastahanesi'nde tabiplik yaptı (Yâkût, II, 55). Tıbbın yanında özellikle geometri ve astronomide geniş bilgi sahibi olmasına rağmen daha sonra edebiyata yöneldi. Okuduğu kitaplar sayesinde dili kullanma becerisini geliştirdi. Büveyhî Hükümdarı Muizzüddeve'nin veziri Mühellebî tarafından divan kâtipliğine getirildi ve ardından başkâtipliğe yükseltildi. Muizzüddeve'nin oğlu İzzüddeve Bahtiyâr döneminde de makamını korudu. Ancak Bahtiyâr ile Adudüddeve arasındaki taht mücadelesi sırasında yazışmaları kaleme alan başkâtip olması Sâbî'nin hayatını olumsuz yönde etkiledi. Adudüddeve, yazışmalarda Bahtiyâr'ı öven ve kendisini ondan daha aşağı seviyede gösteren ifadeler kullanması sebebiyle Sâbî'ye kin bağlamıştı. Adudüddeve, 367'de (978) Bahtiyâr'ın mağlûp edilerek öldürülmesinden sonra Bağdat'ı ele geçirince Sâbî'yi hapsedti ve fillerin ayakları altına atılarak öldürülmesine karar verdi. Ancak bazı kişilerin ricası üzerine bu kararından vazgeçti ve Büveyhî hânedanının tarihini yazmasını emretti. Sâbî, Adudüddeve'nin "tâcül-mille" olan yeni lakabına nisbetle *Kitâbü't-Tâcî* adını verdiği eserini yazmaya başladı. Yazılan bölümleri Adudüddeve bizzat okuyor, bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmasını istiyordu. Ekleme ve çıkarmalar yapıldıktan sonra 371'de (Kasım 981) serbest bırakılan Sâbî bundan sonraki hayatını da sıkıntılar içinde inzivâda geçirdi ve 12 Şevval 384 (19 Kasım 994) tarihinde Bağdat'ta öldü (Yâkût, II, 20). Çağdaşı İbnü'n-Nedîm, Sâbî'nin 380'den (990) önce öldüğünü kaydeder (*el-Fihrist*, s. 193).

Sâbî atalarından intikal eden inanca sınıksı bağlıydı. Hizmetinde çalıştığı devlet adamları cazip tekliflerde bulunarak onu İslâm'ı kabule teşvik etmişse de bu teklifleri geri çevirmiştir. İzzüddeve Bahtiyâr müslüman olması karşılığında ona vezirlik

teklif etmişti. Adudüddeve ilk Bağdat gezisi sırasında (364/975) Sâbî'yi İran'a davet etmiş, Sâbî bu daveti kabul ettiği halde yokluğunda aile fertlerinin müslüman olacağı endişesiyle daha sonra vazgeçmiştir. Buna rağmen Sâbî'nin ramazanda oruç tuttuğu, Kur'an-ı Kerim'i ezbere bildiği ve risâlelerini âyetlerle bezediği bilinmektedir (Ebû Mansûr es-Seâlibî, II, 242; Yâkût, II, 28). Ölümü üzerine bir mersiye söyleyen Şerif er-Radî bundan dolayı eleştirilmiştir. Radî her ne kadar mersiyeyi onun bilgisi ve erdemi için kaleme aldığını söylemişse de (*a.g.e.*, II, 26; İbn Hallikân, I, 53) biyografi yazarları bu durumu hilâfette gözü olması sebebiyle en büyük destekçisinin Sâbî olmasına bağlamaktadır (mersiyenin metni için bk. Şerif er-Radî, I, 38; Ebû Mansûr es-Seâlibî, II, 307-311). Sâbî, Şerif er-Radî ve Büveyhî Veziri Sâhib b. Abbâd gibi dönemin ünlü edip ve şairleriyle dostluk kurmuştur. Sâhib b. Abbâd ona ilgi göstermiş, özellikle son yıllarında sıkıntı içindeyken maddî yardımda bulunmuştur.

Sâhib b. Abbâd tarafından Arap edebiyatının en büyük dört risâle yazarından biri olarak kabul edilen (Ebû Mansûr es-Seâlibî, II, 246; Yâkût, II, 51) ve Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd mektebinin önde gelen temsilcisi olan Sâbî'nin risâleleri edebî olduğu kadar tarih açısından da büyük değer taşır. Sâbî şair olarak da ünlüdür. Dönemin Muizzüddeve, İzzüddeve, Adudüddeve, Mühellebî, Sâhib b. Abbâd gibi hükümdar ve vezirleri için söylediği methiyelerin yanı sıra "ihvâniyyât" da şiirleri arasında önemli bir yer tutar. Adudüddeve zamanında hapiste kalması, daha önce Mühellebî'nin Amman seferindeyken ölümünün ardından tutuklanan adamları arasında bulunması (Ebû Mansûr es-Seâlibî, II, 244) Sâbî'nin merhamet dileme (isti'tâf) türünde pek çok şiir yazmasına yol açmıştır; ayrıca gazelde de başarılı örnekler vermiştir.

Eserleri. 1. *Kitâbü Devleti Benî Büveyh ve aḥbârî'd-Deylem ve 'btidâ'i emrihim*. *Kitâbü't-Tâcî* olarak bilinen eserin sadece yirmi iki varaklık bir bölümü zamanımıza ulaşmış olup Muhammed Hüseyin ez-Zübeydî tarafından *el-Müntezâ' min Kitâbi't-Tâcî li-Ebî İshâk es-Sâbî* adıyla yayımlanmıştır (Bağdat 1397/1977). Muhammed Sâbir Han, San'a'daki Müttevekkiliyye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshaya dayanarak eseri *el-Müntezâ' mine'l-cüz'î'l-evvel min Kitâbi't-Tâcî* ismiyle neşretmiştir (Karaçi 1415/1995). Eser üzerinde aynı nâşir ("A Manuscript of an Epi-